

Л. Г. Пономаренко,
д-р наук із соц. комунік.;
А. О. Бессараб,
канд. наук із соц. комунік.

УДК 007: 304: 001: 655

Перемоги та поразки української дитячої книги як комунікаційного продукту

У статті розглянуто перемоги та поразки українських видавництв у справі підвищення культури дитячої книги. Зокрема, проаналізовано видання для дітей серії «Вчимося разом» видавництва «Ранок» (м. Харків). Необхідними умовами підвищення культури книги визнано покращення економічних умов, підвищення культурного рівня читачів, якісну підготовку школи літературних і художніх редакторів, які відповідально ставитимуться до своєї справи, розуміючи, що книга не створюється на один день, а є складовою частиною історії та культури нашого народу.

Ключові слова: видавництво, дитяче видання, комунікаційний продукт, культура книги, нагорода, помилка.

Вступ. За даними Книжкової палати України імені Івана Федорова, упродовж 2005– 2012 рр. кількість дитячих видань за назвами постійно зростала (з 787 у 2005 р. до 2554 у 2012 р., за винятком 2011 р. – 1282) [1]. Сьогодні на ринку видавничої продукції представлені такі українські видавництва: «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га», «Аконіт», «Весела перерва», «Веселка», «Видавництво Старого Лева», «Грані-Т», «Зелений пес», «Казка», «Капелюх», «Кашалот», «Країна мрій», «Лелека», «Махаон-Україна», «Оберіг», «Перо», «Ранок», «Розумна дитина», «Сіма видає», «Скіф», «Талант», «Теза», «Торсінг плюс» тощо. Як свідчать результати дослідження ринку книжок в Україні у 2008 р., серед покупців дитячої літератури 50 % становили споживачі, для яких головне, щоб книжка була гарно оформлена; 24 % – бібліомани, які найкраще знаються на дитячій літературі, але мають високі вимоги до якості книжок; 26 % – ощадливі батьки, які є найменш розбірливими та схильні купувати дешеві книжки. Під час вибору дитячої літератури більш важливими для покупців є автор і серія (70 % респондентів звертають на це увагу), менш важливим – видавництво (44 %). Якість є важливішою, ніж ціна: більшість покупців обирають нові якісні й гарні книжки в твердій палітурці [2]. Отже, дедалі більшу роль у процесі вибору дитячого видання відіграє його культура.

Становище дитячої літератури в Україні ґрунтовно досліджує у своїх працях українська дослідниця Е. Огар [3]. Питанням культури видання присвячені публікації російського фахівця в галузі видавничої справи А. Міль-

чина [4]. Особливості редакційно-видавничого процесу викладено в посібниках З. Партика, Н. Рябініної, М. Тимошика та ін. Зокрема, вчені особливо наголошують на тому, що стосовно сучасної друкованої продукції нерідко доводиться констатувати її часткову недосконалість, натрапляючи на зразки книг з невисокою культурою.

Метою цієї статті є розгляд перемог і поразок українських видавництв у справі підвищення культури дитячої книги.

Методи дослідження: загальнонаукові методи спостереження та аналізу, що використовуються з метою виявлення недоглядів у дитячих виданнях видавництва «Ранок» (м. Харків).

Результати й обговорення. Згідно з видавничим словником, «для високої культури видання характерна наявність у виданні всіх елементів, які необхідні для повноцінного різноманітного його використання різними читачами та посередниками між ними й видавцями, і такий вибір змісту й форми цих елементів, при якому будь-яка дія читача з виданням (пошук його в бібліотеці, наведення про нього довідки, орієнтування в структурі тощо) може бути здійснена максимально швидко й успішно; таке художньо-технічне оформлення видання, яке не тільки створює умови для найкращого сприйняття змісту, а й налаштовує на це, тішить око досконалістю форм і гармонією відносин» [5, с. 187].

Проте дитячі видання досить часто мають прикрі недоліки. Проведемо аналіз кількох книг серії «Вчимося разом» видавництва «Ранок» (м. Харків), зокрема про котика Мурчика й песика Гавчика. Слід зазначити, що хоч це й одна серія, проте вона розподілена на кілька

тематичних напрямів, наприклад, з головним героєм Мурчиком:

1) «Мурчикові настрої», «Хто де живе», «Ранок, день, вечір, ніч», «Хто що їсть»;

2) «Ввічливі слова», «Пори року», «Вчимося рахувати», «Вивчаємо кольори»;

3) «Про машини», «Про погоду та природу», «Мурчик-спортсмен».

Задум видавців, мабуть, полягав у віковій диференціації цих книжечок, оскільки інформація про житло чи про харчування – це рівень знань молодших діток, а машини й види спорту вже зможуть розрізнити старші. Проте на самих виданнях жодного слова про вік потенційних читачів немає.

Та сама серія «Вчимося разом», проте з іншим головним героєм Гавчиком, включає книжечки з такими назвами:

1) «З днем народження», «Мамин помічник», «Веселий город», «Геометричні фігури»;

2) «Гавчик-чистун», «На дорозі будь уважним», «Хто чим корисний».

Приблизно таку саму диференціацію за віком читачкої аудиторії (у цьому разі – швидше глядацької) можна простежити і в цих двох тематичних напрямках: про звірят, які вітають Гавчика з Днем народження («З днем народження»); про правила дорожнього руху й те, як Гавчик їх порушує («На дорозі будь уважним»).

Розпочнемо аналіз книг з виокремлення переваг. На наш погляд, необхідно вказати на такі позитивні ознаки цих дитячих видань:

1) зміст книг – вірші авторства Ірини Сонечко зрозумілі та змістовні (щоправда, у перекладі з російської);

2) у деяких віршованих текстах, як, наприклад, у книжечці «Ранок, день, вечір, ніч», є виділення ключових слів жирним шрифтом (хоча це важливіше для дорослого, ніж для дитини, яка ще не вміє читати);

3) ілюстрації теж авторські, зокрема книги містять малюнки Галини Бродської (дуже добре, що вони не просто «скопійовані» із закордонних мультимедіа);

4) на ілюстраціях чимало дрібних деталей, на які дитина звертає увагу й які допомагають ставити їй різні запитання;

5) кожна з цих книжечок має по п'ять розворотів, тобто вони невеликі за обсягом і зручні для дитини;

6) це книжечки-картонки – порвати їх одразу складно, хоча з часом кутики можуть розшаруватися чи заламуватися;

7) виховна функція, яка полягає в тому, що ці книжечки допомагають навчати дитину того, що правильно, а що ні. Наприклад, котик Мурчик «на зарядку швидко встав», «іграшки прибрав», «– Вибач! – просить маму-кішку»,

«Дякую!» – говорить кіт» тощо. Дитина наслідує Мурчика чи Гавчика, а батьки можуть апелювати протягом дня до цих героїв, зокрема ставити в приклад їхні вчинки.

Тепер зупинимось на визначенні недоглядів у книжках серії «Вчимося разом», розпочавши з недоліків у змісті віршів.

Недогляди у змісті. Приміром, у виданні «Хто де живе» є такі віршовані рядки: *Знати Мурчику кортить, | Хто у вулику дзижчить. | Зазирнув – а звідти згряя | Бджіл сердитих вилітає! | Не кусайтесь! – кіт муркоче. | Меду вашого не хочу! | Отепер я буду знати, | Хто господарі в цій хаті.*

По-перше, варто звернути увагу на дієслово «муркотіти», що означає «безперестанно видавати звуки „мур-мур“» [6]. А за яких умов кіт муркоче? Коли за ним бджоли летять? У такому випадку вже треба щосили кричати, а муркочуть від задоволення чи під час відпочинку.

У словнику української мови для ілюстрації образного вживання цього слова подано такий приклад: *«Заспокоєне після цілоденної колотнечі місто стиха муркоче, мов левиця коло своїх малят у берлозі»* [6]. Це речення підтверджує наші слова. Тому в цитованому вірші вживання цього дієслова вважаємо прикритим недоглядом. Хоча ілюстрація, варто зауважити, цілком відповідає змісту вірша: дуже наляканий кіт тікає від бджіл з усіх ніг.

По-друге, попадає в око ще один недогляд – бджоли літають не *згряями*, а *роями*. Наприклад, говорять так: *вилетів рій бджіл* [7]. Як зазначено в тлумачному словнику, у зграї можуть збиратися птахи, тварини, риби, комахи й навіть люди. У переносному значенні вживають *зграї гір, звуків* тощо.

Вважаємо, що такі прикриті недогляди – мовні помилки – виникли під час перекладу, хоч цим не можна виправдати ні автора, ні видавця.

Недогляди в ілюстраціях. Найбільше недоліків пов'язані з невідповідністю між текстом та ілюстраціями до нього, тобто з діяльністю ілюстратора. Розглянемо кілька прикладів.

Приклад перший

У книжечці «Пори року» є така римована загадка: *В теплий край летять шпаки, | Мурчик взув гумовики, | Вітер листя жовте носить... | Це прийшла, звичайно,... (осінь).*

Проте на ілюстрації є дві прикриті невідповідності: по-перше, в теплий край летять не *шпаки*, а *гуси*, оскільки лише гуси летять так званим «ключем»; по-друге, Мурчик чимчикує по калюжі *без гумовиків*, тобто босий.

Приклад другий

У книжечці «Мурчикові настрої» є такий віршик: *Чом наш кіт шипить сердито | І навчить несамовито? | Дибки шерсть і хвіст тру-*

бою... | Що це, Мурчику, з тобою?.. | Каже котик: – Песик з миски | Хоче вкрати всі сосиски!

На ілюстрації доволі сердитий кіт, в якого справді сердито «хвіст трубою», він захищає свою мисочку з їжею. На котикові ласощі претендує песик, який аж простягнув лапу, але не до *сосисок*, а до *сардельок*. Начебто й невелика різниця: і ті, й інші – ковбасні вироби, але все-таки дитина лише формує свої знання про світ і вони мають відповідати дійсності.

Приклад третій

У виданні «Хто де живе» є сюжет про те, як Мурчик знайшов собаче житло, заглянув туди й побачив пса Барбоса. Чудово, що з'явився новий герой, але пес Барбос на ілюстрації – це копія того самого песика Гавчика з цієї серії книжечок.

Пса Барбоса (як двійника песика Гавчика) бачимо й у книжечці «Мурчик-спортсмен»: *Кім Мурко повісив носа. | Раптом чує крик Барбоса: | – У футбол зіграєш, друже? | Воротар потрібен дуже!*

І ці ілюстрації вводять в оману: або всі собаки мають однаковий вигляд, або... куди дивився редактор?

Приклад четвертий

У виданні вже про песика Гавчика «На дорозі будь уважним» є чудова повчальна розповідь у віршах, мораль якої така: «В ігри на шосе не грай», бо можна потрапити під машину, як це сталося з Гавчиковим м'ячиком.

Повчання, безперечно, досить серйозне, «картинка» відповідає змісту, але ілюстратор «забула пересадити» водія джипа – налякану свинку – з правого боку на лівий. В Україні, як відомо, правосторонній рух, і, відповідно, крісло водія в авто розташоване ліворуч, а не праворуч.

Отже, хочеться підсумувати, що проаналізовані дитячі видання серії «Вчимося разом» видавництва «Ранок» (м. Харків), з одного боку, є досить якісними щодо текстового наповнення, оформлення, відповідності вподобанням цільової аудиторії, проте, з іншого боку, в них трапляються прикрі недогляди (більше стосуються ілюстрацій, хоча зрідка трапляються й мовні помилки). Зрозуміло, що ці недоліки не одразу впадають в око, проте не хочеться, щоб нашим дітям читали й показували якийсь хоч частковий, але симулякр, тобто копію того, чого не існує [8, с. 303].

Заради справедливості мусимо визнати, що українські видавництва працюють над підвищенням культури своїх видань, про що свідчать здобуті нагороди. Приміром, українську дитячу книгу «Рукавичка» визнали одним із переможців престижного Міжнародного бієнале ілюстра-

ції в Братиславі «ВІВ 2011». Три книги київського видавництва «Грані-Т» було нагороджено на VIII Міжнародному конкурсі країн-учасниць СНД у Москві у 2011 р. одразу у трьох номінаціях, зокрема «Пригоди на острові Клаварен» Ірен Роздобудько в номінації «Книги для дітей та юнацтва». У 2013 р. на X Міжнародному конкурсі країн-учасниць СНД «Мистецтво книги» в категорії «Книги для дітей» диплом першого ступеня отримало видання «Барабашка та всі інші» («Либідь») О. Кононенко, проілюстроване В. Кононенком. Книжка-картинка «Зірки і макові зернята» авторів та ілюстраторів Р. Романишин і А. Лесіва здобула престижну нагороду Opera Prima конкурсу Bologna Ragazzi Award 2014 – одну з відзнак дитячого книжкового ярмарку в Болоньї, яку вручають щорічно авторам та ілюстраторам за інноваційний дебют [9]. Видання «Хто зробить сніг» М. і Т. Прохаськів («Видавництво Старого Лева», 2013) стало переможцем конкурсу «Дитяча Книга року ВВС – 2013», що проводиться «ВВС Україна» у співпраці з Культурною програмою Європейського банку реконструкції та розвитку [10].

У 2005 р. англійське видавництво «Templar» видало казку Г. К. Андерсена «Снігова королева» в інтерпретації «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Ги», яка стала лідером продажів: було реалізовано понад 30 тис. прим. цієї книги. Таким чином, зазначені видавництва створюють новий імідж українському видавничому продукту у світі. Усі їхні здобутки відображено на офіційних сайтах («А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га» – <http://ababahalama.com.ua/uk/Історія>; «Грані-Т» – <http://old.grani-t.com.ua/ukr/achievements>; «Видавництво Старого Лева» – <http://www.starlev.com.ua>; «Либідь» – <http://www.lybid.org.ua/golovna>) та сторінках у соціальних мережах.

Висновки. Усе зазначене вище стосувалося діяльності видавництв, проте рівень культури видань залежить не лише від них. У зв'язку з цим доречно навести думку головного редактора видавництва «Грані-Т» О. Мовчан: «Парадоксом сучасності може стати чудова у всіх сенсах книга для дітей, якій бракує... читачів. А бракує їх тому, що в повсякденному житті більшості українських родин книга фігурує тільки у формі шкільних підручників. Звідки дитина матиме смак до книг, культуру читання, якщо вона не бачить елементарного батьківського прикладу? Тому ми підходимо до проблеми з іншого боку – зріднення, зміцнення українських родин через книги й сімейне читання, увагу одне до одного, обговорення спільних проблем, сімейних, садочкових, шкільних подій. З родини все починається, нею все й завершується. Кожен із батьків готовий прихилити небо для своєї дитини, але

часто не звертає уваги на елементарні речі – живе повноцінне спілкування» [11]. Тож майбутнє української дитячої книги – спільна справа видавців і читачів.

Щодо культури дитячої книги, то в ній кожен елемент є її складовою частиною й вимагає до себе уваги фахівців. Необхідними умовами для її підвищення можна назвати покращення економічних умов, підвищення культурного рівня читачів, якісна підготовка школи літературних і художніх редакторів, які відповідально ставитимуться до своєї справи, розуміючи, що книга не створюється на один день, а є складником історії та культури нашого народу.

1. Випуск видавничої продукції в Україні [Електронний ресурс] // ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова»: сайт. – URL: <http://www.ukrbook.net/>.

2. Сегментаційне дослідження ринку книжок в Україні. 2008 [Електронний ресурс]. – URL: http://www.gfk.ua/imperia/md/content/gfkukraine/presentations/segmentation_ukr.pdf.

3. Огар Е. І. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби): монографія / Е. І. Огар. – Львів: Світ, 2012. – 320 с.

4. Мильчин А. Э. Культура книги. Что делает книгу удобной для читателя: справ. пособ. /

А. Э. Мильчин. – М.: Книжная палата, 1992. – 224 с.

5. Издательский словарь-справочник / под ред. А. Э. Мильчина. – М.: Юрист, 1998. – 472 с.

6. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – URL: <http://sum.in.ua/s/murkotaty>.

7. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – URL: <http://sum.in.ua/s/rij>.

8. Пономаренко Л. Г. Місце й роль моральних симулякрів у постмодерністському мас-медійному дискурсі / Л. Г. Пономаренко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. – Вип. 25. – С. 303–306.

9. Українська дитяча книга вперше здобула нагороду на ярмарку в Болоньї [Електронний ресурс]. – URL: http://zik.ua/ua/news/-2014/02/17/ukrainska_dytyacha_knyga_vpershe_zdobula_nagorodu_na_yarmarku_v_boloni_461372.i.

10. Переможці Книги року BBC-2013: Ярослав Мельник та Мар'яна і Тарас Прохаски [Електронний ресурс] // BBC-Україна. – URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2013/12/131213_book_2013_final_nk.shtml.

11. Головні тенденції сучасної української літератури для дітей [Електронний ресурс] // Видавництво «Грані-Т»: сайт. – URL: http://pda.watta.ru/novosti/detskaya_kniga_budushego.

Подано до редакції 15. 05. 2014 р.

Ponomarenko Lyudmyla, Bessarab Anastasiya. Wins and losses of the Ukrainian children's book as a communication product.

The article deals with the wins and losses of the Ukrainian publishers in fighting for culture of the children's book. In particular it is analyzed the children's editions of the series "Learning together" of the publishing "Ranok" (Kharkov). The necessary conditions for improving the culture of books are improvement of economic conditions, raising of cultural level of the readers, high-quality training of school of literary and art editors who make responsible to their work, knowing that the book is not created for one day being a part of the history and culture of our people.

Keywords: publisher, children's book, communication product, culture of book, wins, losses.

Пономаренко Л. Г., Бессараб А. А. Победы и поражения украинской детской книги как коммуникационного продукта.

В статье рассматриваются победы и поражения украинских издательств в борьбе за культуру детской книги. В частности, проанализированы издания для детей серии «Учимся вместе» издательства «Ранок» (г. Харьков). Необходимыми условиями повышения культуры книги признаны улучшение экономических условий, повышение культурного уровня читателей, качественная подготовка школы литературных и художественных редакторов, которые будут ответственно относиться к своему делу, понимая, что книга не создается на один день, а является составляющей истории и культуры нашего народа.

Ключевые слова: издательство, детское издание, коммуникационный продукт, культура книги, награда, ошибка.